

Kuntarakenne muuttuu – toteutuuko sivukylien osallisuus?

PIRJO OINAS

Lapin yliopisto, sosiaalityön laitos

Artikkeli perustuu Lapin yliopiston sosiaalityön laitoksella käynnissä olevan Kylä kaupungissa -tutkimushankkeen yhteydessä kerättyyn kysely- ja haastatteluaineistoon. Tutkimushanketta rahoittaa maa- ja metsätalousministeriö ja se on osa Lapin yliopiston sosiaalityön laitoksen laajaa hyvinvointipalveluiden kehittämiseen tähtäävää tutkimuskokonaisuutta.

Kylä kaupungissa -tutkimuksen kohdealueena on 1.1.2006 muodostettu Rovaniemen kaupunki. Kaupunki syntyi ”reikäleipäkuntien” liitoksessa, kun aiempi Rovaniemen kaupunki ja sen ympärillä sijainnut Rovaniemen maalaiskunta yhdistyivät. Näin syntyi pinta-alaltaan varsin laaja ja reunamiltaan harvaan asuttu kunta, jossa alueelliset erot ovat kohtalaisen suuria. Kaupunki muodostuu keskusalueesta, sen lähellä sijaitsevista suurehkoista taajamista sekä etäämmällä sijaitsevista kylistä. Näistä kylistä osan voi olettaa säilyttävän asukkaansa ja elinmahdollisuutensa, kun taas osa menettänee asukkaitaan elinmahdollisuuksien kavetessa tulevaisuudessa entisestään.

Kaksivuotisen Kylä kaupungissa -tutkimuksen tavoitteena on tuottaa tietoa kylien asemasta muuttuvassa kuntarakenteessa, kylien ja keskusalueiden suhteiden muotoutumisesta sekä kylien elinmahdollisuuksien rakentumisesta kuntaliitosten yhteydessä. Keskeisinä teemoina ovat kuntalaisten osallisuus ja kylien arjen turvallisuus sekä valmiudet käyttää teknologia-avusteisia palveluita nykyisen palvelutarjonnan rinnalla.

Tutkimuksessa näitä kysymyksiä lähestytään erityisesti pienten kylien asukkaiden näkökulmasta. Kyläläisten näkökulman teemoihin tuovat kyläläisille tehdyt kyselyt ja haastattelut.

Tässä artikkelissa perehdytään maaseutukylän asukkaiden osallisuuteen muuttuvassa kuntarakenteessa sekä kyläläisten mahdollisuuksiin vaikuttaa kaupungin päätöksentekoon. Osallisuusteemassa on kyselyiden ja haastatteluiden avulla selvitetty keinoja, joita vastaajat ovat käyttäneet halutessaan vaikuttaa kaupungin päätöksentekoon sekä kokemuksia käytettyjen vaikuttamiskeinojen tuloksetuksesta ja toimivuudesta. Artikkelin pohjana olevat tilastolliset ja laadulliset aineistot on kerätty vuoden 2008 alussa Rovaniemen kaupungin alueella sijaitsevalta Meltauksen tilastoalueelta, johon kuuluvat varsinaisen Meltauksen kyläkeskukseen lisäksi pienempinä kylinä Perntaus, Tolonen, Marrasjärvi ja Patokoski.

Tilastollinen aineistonkeruu toteutettiin lähettämällä kyselylomake kaikkiin Meltauksen tilastoalueen talouksiin. Lomakkeita lähetettiin yhteensä 265, joista 143 palautui. Vastausprosentti oli 54. Lisäksi kyselyn yhteydessä kiinnostuksensa ilmoittaneista henkilöistä valittiin kyselyaineiston ikä- ja sukupuolija-kaumia vastaava seitsemän henkilön haastattelu-ryhmä. Ryhmää haastateltiin Meltauksen kylätalon tiloissa keväällä 2008 ja tutkimuksen laadullinen aineisto muodostuu tästä haastattelu- nauhoitteesta. Artikkelissa haastatteluaineisto on analyysin pohjana keskeisempi ja tutkimuk-

sen tilastollinen aineisto toimii laadullisen aineiston tukena.

Meltaus – kylä kaupungissa

Rovaniemestä tuli kaupungin ja maalaiskunnan yhdistymisen jälkeen pinta-alaltaan Euroopan suurin kaupunki. Asukasluvultaan (n. 59 000) kaupunki on Suomen kahdenneksitoista suurin. (Rovaniemen kaupunki 2008a.) Tutkimukseni kohteena oleva Meltauksen tilastoalue kylineen sijaitsee Rovaniemen kaupungin luoteisosassa. Matkaa kaupungin keskustasta on tähän kaupunginosiksi kuntaliitoksessa muuttuneeseen kyläalueeseen noin kuusikymmentä kilometriä. Asukkaita Meltauksen tilastoalueella on kuutisensataa.

Jouni Häklin (1997: 37) mukaan karttakoodinaatit ja tilastotieto ovat myös yhdysside poliittis-hallinnollisen toiminnan ja tieteen välillä. Sekä kartografiset tiedot että niihin kytkeytyvät erilaiset tilastot vaikuttavat myös kaupunkisuunnitteluun sekä päätöksentekoon. Karttojen ja tilastojen valossa Meltauksen kylä on tulkittavissa reuna-alueeksi ja pienen väestömääränsä takia asuinalueena marginaaliseksi. Marginaali, syrjäytyminen, syrjässä olo ovat käsitteinä suhteellisia, sillä ne vaativat vastapainokseen keskiön, mukaan pääsemisen, jossakin mukana olemisen. Se, mikä kulloinkin määrittänyt keskiöksi, on olennaisesti valtaan ja vallankäyttöön liittyvä kysymys. Keskiöön voi itsensä määrittellä henkilö, jolla on riittävästi valtaa muihin nähden. Vallasta luopuminen tai vallan menettäminen merkitsevät myös keskiön siirtymistä kohti toista tai muuta ja samalla välimatkan lyhenemistä marginaalin suuntaan.

Kari Leinamon (2004: 132) mukaan reikäleipäkuntien yhdistyminen on perusteltua erityisesti silloin, kun ympärökunnalla ei ole omaa keskusta. Tällöin liitos voi selventää ja yhtenäistää päätöksentekoa paikkakunnalla, kun kehittämistoiminnalla ja ohjauksella on yksi selkeä näkökulma. Lisäksi asukkaiden asiointitottumukset säilyvät ennallaan, jos kuntakeskuksena on jo ennen yhdistymistä toiminut oman kunnan sisällä oleva kaupunki. Rovaniemien yhdistymisessä tämä seikka toteutui lähtökohtaisesti varsin pienen muutoksen, sillä kuntien päävirastot sijaitsi-

vat lähekkäin ja liitoksen jälkeen ainoastaan hallintokuntia sijoiteltiin uudelleen virastorakennusten sisällä. Suurempi riski ongelmiin liittyikin Leinamon (2004: 132) tutkimuksen perusteella palveluihin ja niiden säilymiseen. Vaikka reikäleipäkuntaliitoksissa on tiettyjä etuja, saattavat sivukylien palvelut näissäkin liitoksissa heikentyä.

Hallinnollisen keskuksen sijainnin säilymisestä huolimatta puolet Meltauksen tilastoalueen vastaajista arvioi kuntaliitoksella olleen ainoastaan huonoja vaikutuksia. Neljä kymmenestä ei joko osannut arvioida asiaa tai jätti kokonaan vastamatta asiaa koskevaan avovastaukseen. Sekä hyviä että huonoja vaikutuksia koki kuntaliitoksella olleen viisi prosenttia vastaajista ja ainoastaan positiivisia vaikutuksia oli vastaukseensa kirjannut alle kolme prosenttia vastaajista. Vastaajat kokivat palveluiden – erityisesti terveydenhuollon palveluiden heikentyneen – sekä veroäyrin ja muiden kustannusten nousseen. Myös sivukylien aseman heikentyminen ja syrjäseudun asukkaiden vaikutusmahdollisuuksien väheneminen tulevaisuudessa entisestään huolestuttivat.

Osallistumisen muodoista

Kuntalain (365/1995) ensimmäisen pykälän mukaan päätösvalta kunnassa kuuluu lähtökohtaisesti asukkaiden valitsemalle valtuustolle. Vaikka edustuksellisuus on pääperiaate, ei se sulje pois kuntalaisten suoria vaikutusmahdollisuuksia. Kuntalain osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia koskevan 27. §:n mukaan valtuuston on pidettävä huolta siitä, että kunnan asukkailla ja palvelujen käyttäjillä on edellytykset osallistua ja vaikuttaa kunnan toimintaan. Vastuu osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien toteutumisesta kuuluu siis valtuustolle, jonka on myös tarvittaessa tehtävä päätöksiä suoran demokratian toteuttamisesta. Suoran osallistumisen muotoja voivat olla osallistuminen tai vaikuttaminen kunnan päätösvalan käyttöön ja asukkaiden lähiympäristöään koskevaan päätöksentekoon sekä kunnan palvelujen järjestämiseen osallistuminen eli kunnanosahallinto, asukasdemokratia tai käyttäjädemokratia. Kunnan toimintakulttuurin avoimuus riippuu keskeisesti myös valtuustosta, jon-

ka päätettäväksi jäävät pitkälti sekä suoran demokratian laajuus ja että muodot. (Harjula–Prättälä 2004: 251–252.)

Jotta mahdollisuus suoraan osallistumiseen ja vaikuttamiseen voisi toteutua tarkoitetulla tavalla, on kunnan asukkaiden oltava tietoisia kuntansa asioista ja suunnitelmista (Harjula–Prättälä 2004: 253). Osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksista huolehtimiseen kuuluukin kuntalain 29.–30. §:ien mukaan velvollisuus tiedottaa asukkaille kunnassa vireillä olevista asioista ja niitä koskevista suunnitelmista sekä asioiden käsittelystä, tehdyistä ratkaisuksista ja niiden vaikutuksista. Tarvittaessa kunnan on myös laadittava katsauksia palveluita, taloutta, ympäristönsuojelua ja maankäyttöä koskevista asioista sekä tiedotettava, millä tavoin kuntalaiset voivat esittää kysymyksiä ja mielipiteitä valmistelijoille ja päättäjille. Kunnan asukkaille on lisäksi turvattu oikeus tehdä kunnalle aloitteita kunnan toimintaa koskevissa asioissa. Valtuuston päätöksellä kunnalle kuuluvasta asiasta voidaan toimittaa myös neuvova-antava, koko kuntaa tai vain jotakin kunnan osa-aluetta koskeva kansanäänestys.

Myös kunta- ja palvelurakennemuutostuksesta annetun lain (169/2007) 1. § edellyttää, että kunta- ja palvelurakennemuutoksen suunnittelussa ja toteutuksessa huomioidaan muun muassa kunnan asukkaiden osallistumis- ja vaikutusmahdollisuudet. Äänestäminen, mielipiteen ilmaiseminen, kunnallisten toimintojen tai palvelujen käyttö sekä myös veronmaksu kuuluvat kaikki kuntalaisvaikuttamisen muotoihin. Nämä vaikuttamismuodot houkuttavat kuitenkin kuntalaisia eri tavoin ja elämäntilanteesta riippuen. Kuntalainen asiakkaana asettaa osallistumiselleen myös erilaisia tavoitteita riippuen siitä, haluaako hän vaikuttaa käyttämänsä toiminnon tai palvelun sisältöön, itseään koskeviin ratkaisuihin vai laajemmin palvelujen saatavuuteen yleensä. (Niiranen 1997: 164, Sutela 1998: 91.)

Edustuksellisen demokratian keskeiseksi ongelmaksi on muodostumassa kansalaisten hiipuva kiinnostus edustuksellista demokratiaa kohtaan. Ongelma koskee laajemminkin koko nykymuotoista kansanvaltaista hallinto- ja toimintajärjestelmää. Kansalaisten tiedetään vieraantu-

neen poliittisista puolueista ja julkisia instituutioita kohtaan tunnetun luottamuksen koetaan heikenneen. Erityisesti tämä ilmenee kunnallisvaalien äänestysprosentin laskuna, mikä voidaan tulkita luottamuspulaksi ja vuorovaikutushalun puutteeksi perinteistä kunnallista päätöksentekoa kohtaan. Haasteita nykyiselle päätöksentekojärjestelmälle asettaa lisäksi alueellistuminen, verkottuminen sekä päätöksentekovallan siirtymien kohti kansainvälistä tasoa. (Valtioneuvoston selonteko 2002: 3.)

Vaikuttamismahdollisuuksien juridisesta painoarvosta ja keinojen moninaisuudesta huolimatta Meltauksen tilastoalueelta postikyselyyn vastanneista hieman yli puolet koki, ettei voi halutessaan vaikuttaa omaa aluettaan koskevaan kaupungin päätöksentekoon. Noin kolmannes vastaajista koki omat vaikutusmahdollisuutensa hyvin vähäisiksi.

Niin kyllä minusta tuntuu, että tuo vaikuttaminen on aika heikkoa täältä sivukylältä ja miksi ei muualtakin tehdä. Se on ainoastaan äänestämällä mitä yrittää vaikuttaa. Se on aika, se on niinku hyttysen ääni taivaaseen. (Mies 1.)

Vaikka epäusko omiin vaikutusmahdollisuuksiin oli näinkin vahvaa, ilmoitti 86 prosenttia vastaajista äänestäneensä viime kunnallisvaaleissa. Epäilevä asenne ei vaikuttanutkaan merkittävästi äänestysaktiivisuuteen, sillä viime kunnallisvaaleissa äänestäneiden joukossa usko vaikuttamismahdollisuuksiin oli prosentuaalisesti miltei sama kuin koko aineistossa. Ryhmähaastattelussa asiasta myös keskusteltiin ja yksi haastateltavista selitti omaa äänestysaktiivisuuttaan sekä vaikutamisuskooan seuraavasti:

Mie en kyllä siihen luota, että pystyy vaikuttamaan näitten valtuutettujen kautta. Että mie en sen takia äänestä, että mie saisin. Mie katon ainakin, että mie olen virkamiesten kautta pystynyt vaikuttamaan. (Nainen 1.)

Yleistä syytä kyselyyn vastanneiden korkeaan äänestysaktiivisuuteen ei voi aineistosta löytää. Mahdollista – ja todennäköistäkin – on, että samat kyläläiset ovat aktiivisia sekä kyselyihin vastaajina että äänestäjinä, minkä myös eräs haastateltava totesi. Sekä kysely- että haastatteluai-

to sisältävät äänestysaktiivisuudesta huolimatta useita negatiivisia ja epäluottamusta sisältäviä näkemyksiä erityisesti poliittista päätöksentekojärjestelmää kohtaan. Toisaalta eräs haastateltavista näki virkamiesjärjestelmän kautta vaikuttamisesa myös uhkia:

Se on demokratian kannalta aika vaarallista, että virkamiehen toimeenpanovalta on se joka päättää ja tekee. Ja sitten ei tuota, pysty vaikuttamaan. (Mies 1.)

Valtioneuvoston kansalaisten suoran osallistumisen kehittymistä koskevan selonteon johtopäätöksenä on todettu edustuksellisissa elimissä päätöksiä tekemään tottuneiden luottamushenkilöiden, päätöksiä valmistelevien virkamiesten ja vaaleilla vaikuttamaan tottuneiden kansalaisten olevan vielä jokseenkin heikosti orientoituneita suoran osallistumisen vaatimuksiin ja muotoihin. Edustuksellisen demokratian toimivuuden ja suoran osallistumisen mielekkyyden edellytyksenä on kansalaisten sekä hallinnon ja poliittisten päätöksentekijöiden keskinäinen luottamus. Luottamus voi puolestaan vahvistua vain vuorovaikutuksessa ja keskeisenä tekijänä on siten sekä virkamiesorganisaation että poliittisten päätöksentekijöiden sitoutuminen vuorovaikutukselliseen toimintatapaan. Selonteon ajankohdantana päättäjien, virkamiesten ja kansalaisten vuoropuhelun on katsottu olevan vielä kehityksensä alkuvaiheissa. Vaikka lainsäädäntö sallii monenlaiset osallisuuden muodot ja mahdollisuudet, on niitä käytetty hyväksi vain vähän ja osallistumismahdollisuuksien järjestäminen ja kehittäminen on ollut lähinnä asiaa harrastavien aktiivien tehtävä. Kansalaisten suoran osallistumisen todelliset mahdollisuudet ja valmiudet vaihtelevat myös huomattavasti. (Valtioneuvoston selonteko 2002: 19–20.)

Osallistumisesta osallisuuteen

Käsitteinä osallistuminen ja osallisuus ovat osin toisensa peittäviä. Osallistumiseen sisältyy olennaisesti ajatus kansalaisesta aktiivisena toimijana, joka haluaa, osaa ja saa toimia välittömänä vaikuttajana itselleen tärkeissä yhteiskunnallisissa asioissa. Demokraattisen hallinnon periaattein järjestäytyneissä valtioissa kansalaisten pääasiallinen

vaikuttamismenetelmä on edustuksellinen demokratia, jonka ohella ja täydentämiseksi voidaan soveltaa ja kehittää myös niin sanottuja suoran osallisuuden muotoja. Osallisuuden käsite voidaan määrittellä laaja-alaisemmaksi kuin osallistumisen käsite, jolloin osallisuus liittyy edustuksellisen demokratian kehittämiseen ja kattaa myös laissa sääntelemättömän omaehtoisen kansalaistoiminnan, kansalaisaktiivisuuden tai järjestöosallisuuden. (Valtioneuvoston selonteko 2002: 4.)

Paavo Viirkorpi (1993: 22–24) määrittelee osallistumisen ja osallisuuden eron kärjistäen siten, että osallistuminen on mukanaoloa usein toisten määrittelemässä tilanteessa ilman omakohtaista panosta asiaan ja osallisuus omakohtaisesta sitoutumisesta nousevaa vaikuttamista asioiden kulkuun sekä vastuun ottamista seurauksista. Osallisuus perustuukin asiassa mukana olevien tietämiseen, sitoutuvaan vastuunottoon sekä vaikutusvaltaan. Tietäminen on tässä yhteydessä Viirkorven mukaan yhteisen tietämyksen jakamista eli tarpeellisen tiedon merkityksen ymmärtämistä sekä omien näkökantojen välittämistä ja ymmärretyksi tekemistä muille mukanaolijoille. Vastuunotto määrittyy oman intressin tai velvoitteen myöntämiseksi käsillä olevien asioiden suhteen sekä toimimiseksi asioiden hyväksi ja sitoutumiseksi vastuuseen seurauksista. Vaikutusvalta puolestaan on kyvykkyyttä vaikuttaa tapahtumien kulkuun.

Martti Lindqvist (2003: 67–68) määrittelee osallisuuden ihmisen oikeudeksi kuulua omaan maailmaansa. Tärkeintä osallisuudessa on hänen mukaansa emotionaalinen vastaanotto, oikeus kuulua omaan yhteisöön elämyksellisellä tasolla. Tunteen tasolla tapahtuva hylkääminen onkin Lindqvistin mukaan pahin loukkaus ihmisoikeuksia vastaan. Osallisuus sisältää myös iän, tilanteen ja tarpeen kannalta olennaisen tiedon saamisen maailmasta, yhteiskunnasta ja omaan elämään vaikuttavista asioista sekä oikeuden osallistua päätöksentekoon, yhteisön tarjoamaan suojaan ja resurssiin oman elämän välttämättömyyksien turvaamiseksi.

Juridis-hallinnollisesta näkökulmasta osallisuus liittyy hallinnon avoimuuteen, kuntalaisten tiedonsaantiin ja mahdollisuuksiin vaikuttaa itseään koskeviin ratkaisuihin. Ilman riittävä, oike-

aa ja oikea-aikaista tietoa valmisteilla olevista asioista sekä päätöksenteosta eivät kuntalaiset voi tuloksetta vaikuttaa ja osallistua kunnan toimintaan. Oikeus tiedonsaantiin sekä mahdollisuus vaikuttaa päätöksentekoon ovat myös hyvän hallinnon keskeisiä periaatteita. Jos hallinto hoitaa keskeisesti asukkaiden elämään ja elinympäristöön vaikuttavia asioita kuntalaisia kuulematta, saattaa yksilöllinen ja yhteisöllinen turvallisuuden tunne ja hyvinvointi heikentyä merkittäväällä tavalla.

Tärkeänä edellytyksenä kuntalaisten osallistumiselle ja osallistumishalukkuudelle ovat kaupungin virkamiesjohdon ja valtuutettujen luottamukselliset suhteet kaupunkilaisiin. Luottamus on avaintekijä osallisuudentunteen tuottajana ja siihen kuuluu varmuus asioiden hyvästä hoidosta, asukkaiden hyvinvoinnin huomioon ottamisesta sekä hyvästä tulevaisuudesta yleisesti. (Eriksson–Lehtimäki 2003: 72.) Jotta luottamuksellisuus voisi syntyä ja kunnallinen itsehallinto toteutua, on kunnan hallinnon ja asukkaiden välillä oltava tiivis vuorovaikutus. Kunta pelkkänä hallintokoneistona on tarpeeton ilman asukkaitaan. Kunnan on ilman nimenomaista velvoittavaa sääntelyäkin huolehdittava siitä, että päätöksenteossa ja palveluiden järjestämisessä otetaan asukkaiden näkemykset huomioon. Lisäksi kunnan on huolehdittava siitä, että kuntalaisilla on keinoja näiden näkemysten esille tuomiseen. (Harjula–Prättälä 2004: 252.)

Asukkaiden mielipiteiden selvittämiseksi ja välittömän palautteen saamiseksi kunta voi järjestää esimerkiksi kuulemistilaisuuksia sekä vastaanottoaikoja ylempille viranhaltijoille. Mahdollisuus henkilökohtaisen palautteen antamiseen voi edistää asioiden hoitoa ja se luo kunnan hallinnon ja asukkaiden välille vähintäänkin osallisuudelle myönteistä ilmapiiriä. (Harjula–Prättälä 2004: 253–254.) Rovaniemen kaupunki tiedottaa verkkosivuillaan (Rovaniemen kaupunki 2008b) kuntalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksista otsikolla ”Osallistu ja vaikuta kuntasi asioihin”. Sivustolle on koottu lista erilaisista osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksista toimintaohjeineen. Sivuston liitetiedostoista voi löytää esimerkiksi kaupungin järjestämien asukastilaisuuksien ajankohdat, joi-

ta keväällä 2008 ilmoitettiin olevan viisi ja lisäksi teknisen toimen kyläkierroksia kuusi. Tilaisuudet tarjoavat tiedotteen mukaan kuntalaisille mahdollisuuden tavata kaupungin johtoa sekä teknisen toimen asiantuntijoita. Ne toimivat keskustelufoorumina sekä tilaisuutena suoran palautteen antamiseen virkamiehille. Tilaisuuksiin voi myös jättää etukäteen kysymyksiä sähköpostitse ja puhelimitse. Haastattelussa näistä asukastilaisuuksista tuli esiin positiivisia kokemuksia:

Etä aika hyvin me ollaan kyllä minun mielestä hoidettu näitä kuntaan päin asioita. Etä meilä on koko ajan kuntaan päin yhteyksissä. Se sovittiin silloin maalaiskunnan aikaan. Ja ne on hyvä vaikutusmahollisuus nämä kyläkierrokset, mitä maalaiskunta alotti ja kaupunki on nyt jatkanu, että siellä niitä tulee niitä päättäjiä sinne kuuntelemaan ja siellä saa sitten. Eihän ne tietenkään kaikki mene läpi, aina tulee semmosia. Mutta aina jotakin tulee. (Nainen 1.)

Meltauksen alueelle tehtyjen kyselyjen perusteella nämä kaupungin järjestämät asukastilaisuudet olivat myös käytetyin osallistumisen ja vaikuttamisen keino, sillä vastaajista puolet oli joskus osallistunut tilaisuuksiin. Luottamushenkilöiden kanssa oli kaupungin päätöksentekoon vaikuttaakseen keskustellut 40 % ja kylätoimikunnassa tärkeäksi näkemänsä asian ottanut esille 20 % vastaajista. Sen sijaan keskustelu kaupungin virkamiesten kanssa, aloitteenteko tai paikallislehden yleisönosastolle kirjoittaminen olivat keinoja, joita ei ollut juuri lainkaan käytetty.

Kyllähän tietenki ennen silloin, ko periaatteessahan täällä oli vain kaksi puoluetta aikoinaan maalaiskunnassa, että se vaikuttaminen oli jotenki. Vanhoja poliitikkoja, jotka nytten on jättäny nämä hommat, niin silloin jotenki tuntu, että sitä vielä oli mahdollisuus saaha ajatuksia läpi. Mutta nyt se jotenki niin kaukana tuolla, että ee tuu mitään väylää. (Mies 4.)

Jotta osallistumisesta voitaisiin siirtyä kohti osallisuutta, tarvitaan puheelle ja vaikuttamisohjelmalle kuulija ja vastaanottaja, joka on valmis toimimaan ja kantamaan vastuun toiminnastaan ja sen seurauksista. Zygmunt Bauman (1989:

159–163) pitää byrokraattisen järjestelmän keskeisenä ongelmana sitä, että lojaalisuus, velvollisuus ja kurinalaisuus järjestelmää kohtaan häivyttää järjestelmässä toimivan yksilön moraalisen vastuun. Järjestelmän oikeus käskä ja yksilön velvollisuus totella järjestelmän osana johtaa siihen, että vastuuta perättäessä jokainen voi aina selittää jonkun muun pyytäneen tai käskeneen, jolloin myös vastuu siirtyy jollekin toiselle. Byrokraattisen organisaation toimintalogiikkaan sisältyy siis jossain määrin jo lähtökohtaisesti osallisuutta heikentäviä toimintatapoja ja -oletuksia. Kylätoimintaa voidaan puolestaan pitää eräänä tapana toteuttaa asukkaiden osallisuutta, joten sen toimintalogiikkaa luonnehtii jopa itsestään selvästi moraalinen vastuunotto kyläläisten huolten ja äänen kuuntelemisesta sekä vastuunotto asioiden viemisestä eteenpäin.

Mutta mie kyllä kans koen, että aikasemmin ja kyllä nykyistenki vielä, että jos ei enää mikään muu vaikuta, niin ainakin kylätoimikunnalla oli semmonen leima, että ainakin sitä kautta sitten jotakin tuli kuulluksi. (Nainen 2.)

Viirkorpi (1993: 24) on todennut osallistumisesta osallisuuteen -kysymyksen koskettavan yhtäläisesti sekä viranhaltijoita että asukkaita. Osallisuuden luomisen ongelmaksi voivat koitua sekä viranomaisten taipumus tyytyä osallistumiseen ja kieltäytyä osallisuudesta omassa toiminnassaan että pyrkimys tarjota ainoastaan osallistumismahdollisuuksia asukkaille tukematta heidän osallisuuttaan. Osallisuus voi jakaa myös kuntalaisia kahteen leiriin. Osa haluaa vahvempaa osallisuutta ja on valmis kantamaan myös osallisuuden myötä tulevaa lisävastuuta, kun taas osa haluaa kokonaan irtisanoutua asioista.

No, ei uskalla tulla kylätoimikunnan kokoukseen, siellä valitaan, joutuu vielä johonki siihen. Sitten kun on muuta tapahtumaa, en mie voi, et mulla ole aikaa, en mie. (Nainen 2.)

--

Ja kun sinne ei mennä, ja kuullaan ketä on valittu, niin sitten on kauhia valitus, että kun taas on -- Sitä se on, että kokoukseen ei ite tulla, mutta siten kuitenkin ollaan kärkeäänä valittamassa näistä päätöksistä mitä tehdään. (Nainen 1.)

Kuntalain 27. §:n luettelo asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksista ei ole tyhjentävä vaan esimerkinomainen. Asukkaiden osallistumisen ja vaikuttamisen muodot sekä voimakkuus riippuvatkin poliittisesta ja hallinnollisesta kulttuurista, toiminnan avoimuudesta, valtuuston aloitteellisuudesta sekä erityisesti asukkaiden omasta aktiivisuudesta. Lainsäädännöllä voidaan siis luoda osallistumisen ja osallisuuden edellytyksiä, mutta muodollisten osallistumisjärjestelmien tuottaminen sääntelyn keinoin ei aikaansaa tuloksia, jos halua niiden käyttöönottamiseen ja todelliseen osallisuuteen ei ole. (Harjula–Prättälä 2004: 251–252.)

Osallisuus, osallisena oleminen johonkin tai jossakin edellyttää tahdon lisäksi myös välineitä, joiden avulla osallisuus toteutuu. Tilanteesta ja toiminnasta riippuen välineitä voivat olla puhuttu tai kirjoitettu kieli, erilaiset konkreettiset työkalut tai apuvälineet sekä teknologiset sovellukset. Osallisuus edellyttää myös toimijoilta kykyä, taitoa, tietoa ja taitoja sekä toimia osallisuuden mahdollistavalla tavalla että ottaa muilta toimijoilta vastaan omaa toimintaa ja ajattelua uudelleen suuntaavia signaaleja. Osallisuus on tapahtumaketju, joka ei koskaan voi olla ainoastaan yksisuuntainen.

Puhe tai toiminta ei yksinään kata koko osallisuuden alaa. Osallisuus koostuu vaikuttamis- ja toimimismahdollisuuksien suoranaisesta kirjosta, jossa puhe- ja toiminta kietoutuvat yhteen tilanteesta riippuen eri intensiteetillä. Osallisuus ei myöskään lähtökohtaisesti edellytä toimijoiden yhteistä päämäärää tai yhteistä näkemystä, vaan osallisuuden kokemus voi syntyä jo tunteesta, ettei on tullut kuulluksi ja voinut vaikuttaa asioiden kehittymiseen haluamaansa suuntaan. Osallisuus voi siten toteutua, vaikka keskustelun tai tekemisen kohteena oleva asia toteutuisi tai päättyisi omasta näkemyksestä poikkeavaan lopputulokseen. Vastaavalla tavalla osallisuus voi jäädä toteutumatta, vaikka lopputulos asiassa olisi toivottu. Osallisuus on siten eräänlainen potentiaali, jonka yhteisön jäsenet voivat kokea vahvana, vaikka se ei kaikissa yksittäisissä tapauksissa aina tulisikaan ajankohtaiseksi.

Osallisuus sekä osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet edellyttävät toteutuakseen ja toi-

miakseen myös riittävää tietoa käsillä olevasta asiasta. Kielitoimiston verkkosanakirjan (2007) mukaan tieto merkitsee tietämistä, jostakin selvillä olemista, tosiasioiden tuntemista, tietoisuutta uskon vastakohtana tai todellisuuteen, tosiasioihin perustuvaa käsitystä jostakin luulon vastakohtana. Tieto voi olla myös asia tai seikka, joka jostakin tiedetään, annetaan tai saadaan tietää (informaatio, data). Se voi olla eri välinein välitetty ilmoitus, tiedotus, sanoma, viesti, uutinen sekä opintojen tai muun vastaavan avulla hankittu tietämys, tietous, oppi tai viisaus.

Tiedon sisältö, lähteet ja tiedon paikka ovat historian kuluessa vaihtuneet ja muuttuneet. Jean-Francois Lyotardin (1985: 22–27) mukaan modernissa yhteiskunnassa tieto on määrittynyt joko teknokraattisista, järjestelmien olemassaoloa tukevista ja yksilöiden ja ryhmien tarpeet ohittavista rakenteista käsin tai marxilaisen yhteiskunnan luokkataistelunäkökulmasta käsin. Yhteiskunta on molemmissa malleissa mielletty tarkastelukulmien välisestä vaihtelusta ja sisäisistä eroista huolimatta yhtenä, konemaisena kokonaisuutena, jonka välttämätön osatekijä tieto on. Postmoderniin aikakauteen tultaessa tämä näkemys tiedon asemasta yhteiskunnassa on kuitenkin Lyotardin (1985: 27–33) mukaan hylättävä, sillä tiedon osalta keskeiseksi nousee kysymys siitä, kenen hallussa tieto on. Hallitsevan luokan muodostavat ne, jotka voivat tehdä päätöksiä. Modernisaatioprosessin edetessä hallitseva luokka ei kuitenkaan enää muodostu perinteisestä poliittisesta luokasta, vaan yritysjohtajien, korkeiden virkamiesten, suurten korporatiivisten, ammatillisten, poliittisten ja tunnustuksellisten organisaatioiden johtajien monitasoisesta kerrostumasta.

Nainen 2: Äsken uutisista kuultiin, että huonosti mennee, huonosti mennee, kaupungilla mennee huonosti. Että yksi kaunis päivä menee niin huonosti että – –

Nainen 3: Niin, että pitäis olla suurempaa se tiedottaminen, että ei tarvi kuulla radion kautta, että nyt siinä kävi näin.

Nainen 2: Niin, että kun se sanottais henkilökohtaisesti. Sekään ei ole niin paha, kuin että sen kuulee jostain muualta.

Lyotard (1985: 28–33) pitää ajankohdalleen uutena ilmiönä sitä, että kansallisvaltioiden, puolueiden, ammattikuntien ja laitosten ennen muodostamat vallan keskittymät menettävät merkitystään tiedon hallussapitäjinä. Niiden tilalle niiden omalla tasolla ei näytä kehittyvän mitään. Lyotardin tulkinnan mukaan individualismi korostuu ja ihmiset jäävät oman onnensa nojaan ilman kokonaisuuden kannalta merkittävää painoarvoa. Suhdeverkoston ja kommunikaatiovirtojen solmukohta-aseman kautta voi yksilö silti saada jonkinlaista valtaa kauttaan kulkeviin informaatiovirtoihin joko lähettäjänä, vastaanottajana tai referenssinä, viittauksen kohteena.

Tiedon välittämisen kannalta kuntien suureneneminen sekä pinta-alaltaan, asukasluvultaan että hallinnollisen henkilökunnan määrän osalta on jossain määrin ongelmallista. Etäisyys kasvaa erityisesti ihmisten välisten suhteiden näkökulmasta katsottuna. Samat tutuksi käyneet menettelytavat eivät enää välttämättä asioiden hoidossa toimi ja ongelmia voivat aiheuttaa uusien toimintatapojen lisäksi myös monet henkilövaihdokset. Muutoksen aiheuttamat ongelmat koskevat sekä kuntalaisia että kuntaorganisaation toimijoita.

Nyt tässä uudessa kaupungissa on juuri se, että sitä ei meinaa löytyä sitä oikeaa. Että ei se mulle kuulu, soitappa sille, ei se mullekaan kyllä kuulu, että on niinku semmosta ollu havaittavissa. (Nainen 2.)

Osallisuuden liittyä myönteisten piirteiden ohella myös negatiivinen lataus, sillä osallisuus ulkoisia puitteita ja sisäisiä valmiuksia edellyttäessään vaatii osallisuutta tavoittevalta vaivaa ja aikaa. Edellyttäessään kompetenssia myös oman toiminnan ja ajattelun uudelleen suuntaamiseen ja asioihin vaikuttamiseen säilyttää osallisuus ikävälläkin tavalla väistämättä myös vastuuta osallisenä oleville. Jos asiat kehittyvät epäsuotuisaan suuntaan tai toiminta kohtaa yleistä kritiikkiä, ei inhimillisessä toiminnassa ole poikkeuksellista, että osalliset pyrkivät kieltämään tai häivyttämään osallisuutensa aikaansaannokseen.

Aito osallisuus sekä osallistumisen ja vaikuttamisen suoran demokratian keinot vaativat kuntalaisilta ja kansalaisilta edustukselliseen demokratiaan verrattuna enemmän, sillä suo-

ran demokratian keinot edellyttävät myös henkilökohtaisen vastuun ottamista. Suora demokratia ei edustuksellisen demokratian tavoin tarjoa samanlaista mahdollisuutta vierittää syytä epäonnistuneista päätöksistä muiden harteille. Päätöksentekijöiden vieraantuneisuuteen käytännöstä ei voi myöskään vedota. Kun suoran vaikuttamisen keinojen lisäämispyrkimykseen liitetään perinteisen hyvinvointivaltion merkityksen horjumisen kansalaisten hyvinvoinnin ja turvallisuuden takaajana, ollaan tilanteessa, jossa kansalaiset joutuvat yhä lisääntyvässä määrin ottamaan vastuuta sekä itsestään että yhteisistä asioista. (ks. esim. Surela 1998: 95.)

Ja sieltä kunnasta päinki ne yrittää koko ajan saada enemmän ja enemmän, että kyläyhdistys tai kylätoimikunta hoitaa asioita. Ja siihen ei sais päästää. Meän ei sais ottaa sitä vastuuta, että me aletaan hoitamaan vanhuksia tai päivähoidon tai tällömsiä, koska se ei kuulu meille, vaan se kuuluu kaupungille. (Nainen 1.)

Aiemmissä tutkimuksissa on tuotu esille myös osallisuuden toteuttamisen kannalta ongelmallisia elementtejä kylien ja kaupunkien vuorovaikutuksessa. Yhteistyön ja -toiminnan perustaa kaupunkien ja kylien välillä voi näkertää ihmisten lisääntynyt liikkuvuus. Asukkaat eivät ole erityisen sitoutuneita nykyiseen asuinpaikkaansa tai eivät muuten tunne riittävää yhteenkuuluvaisuutta lähiympäristöönsä, jotta olisivat valmiita käyttämään aikaansa ja energiaansa yhteisten asioiden hoitoon. Myös eri asukasryhmät voivat poiketa arvomaailmaltaan toisistaan siinä määrin, että yhteistyö käy epämielekkääksi sekä alueen sisällä että vuorovaikutussuhteessa alueelta pois päin. (Kaupungin ja maaseudun vuorovaikutustyöryhmä 2002: 42.)

Etä siellä oli niin paljon erilaisia mielipiteitä, että ei voi, ei meillä tule koko jokivarsi, ei varmaan pystyttyä niinku yhdessä vielä tekeen. Ei olla niin pitkällä näissä vielä. Nämä on nää koulukiistat ja kaikki muut tehny niin paljon hallaa... Sillai, että siellä on niin paljon semmosia, jotka on kaupungista vasta muuttaneita, niin niillä on aivan erilainen ajatusmaailma. Vaikka en miekään voi sanoa, että mie olisin täältä. Mutta siellä tuli tosiaan

semmosia mielipiteitä, että mie aattelin, että mie en varmaan henkilökohtaisesti pysty niiku vielä samanlaiseen ajatusmaailmaan. (Nainen 1.)

Artikkelin pohjana olevan tutkimusaineiston perusteella yhteisöllinen vaikuttaminen on ilmeisen monitahoinen kysymys myös kyläläisten keskinäisten suhteiden ja asenteiden näkökulmasta. Meltauksen tilastoalueen kyselyyn vastanneiden henkilöiden asuinvuodet kylällä vaihtelivat yhden ja 86 vuoden välillä (keskiarvo 38). Eri-ikäisten ja eripituisia ajanjaksoja kylällä asuneiden kyläläisten välillä voi syntyä näkemyseroja tai ymmärtämisen vaikeuksia toisen ajatusmaailman suhteen.

Tutkija: Tässä rupesin miettimään, että miltä se tuntuu sitten, kun on ihmisiä jotka on pitkä kokemus täällä kylällä elämisestä. Onko sitten kyläläiset muuttunu, vai onko se vaan sitä ikääntymistä, että onko ihmiset yleensäkin nykyään enemmän niissä omissa asioissa kiinni ja vähemmän yhteisissä? Vai onko tämä ihan vaan sattumaa, että tässäkin on käynyt näin?

Mies 3: Kyllä siinä on sekä että. Se on tämä työsuhteet noilla nuoremmilla joka vetää tuonne liikepaikhan. Ja niillähän ei ole silloin kiinnostusta täällä maaseudulla. Mutta kyllä sitten näitä vapaaajan käyttöjä on näin, että – –

Myös laajempi kyläalueiden välinen yhteistyö voi muodostua ongelmaksi, sillä lähempänä kaupunkialueita olevien kylien asukkaiden intressit voivat olla etäällä sijaitseviin kyliin verrattuna toisenlaisia.

Nainen 2: Ja monta muuta asiaa, ei se enää nuorilla silleen kiinnosta.

Mies 3: Ei. Ja siinä se tulee tämä sitten eripuraisuus kaikissa asioissa. Nämä on niitä ja ne soittaa suuta sen takia, kun siellä on semmosta ja. Mutta kyllä minun käsitykseni mitä aikoinaan oli, niin kyllä ne nämä kinkerit mitä oli, niin kyllä sieltä aina sopu löyty.

Päivi Erikssonin ja Hanna Lehtimäen (2003: 72–73) mukaan kaupunkien tulevaisuutta on 1990-luvulta asti työstetty strategioilla, joissa korostetaan johdon asiantuntemusta tulevaisuuden visioiden luomisessa. Kaupunkilaisten ja organi-

saation muiden jäsenten tehtäväksi on jäänyt ylhäältä annettujen, asiantuntijakielellä kirjoitettujen ja tästä syystä etäiseksi kaupunkilaisten arjesta jäävien visioiden toteuttaminen. Tämä on luonut sitouttamisen ongelman, jota pohtimaan on tarvittu sekä strategiaa tekeviä johtajia että strategiatutkijoita. Eriksson ja Lehtimäki esittävät ratkaisuksi ongelmaan huomion kiinnittämistä siihen, millaisia kansalaisosallistumisen muotoja kaupunkilaisille tarjotaan. Eräs tapa kehittää luotamuksellisia ja turvallisuutta rakentavia suhteita on heidän mukaansa mahdollisuuksien tarjoaminen osallistumiselle, avoimelle keskustelulle ja aktiiviselle vuoropuhelulle kaupungin hallinnon ja kaupunkilaisten välillä. Osallistuminen voikin olla tuloksekasta osallisuutta vasta, kun kaupunkilaiset otetaan strategiatyöhön asiantuntijoiksi johtajien rinnalle. Edellytyksenä tälle on nykyisen strategian tekemisen käytäntöjen muuttaminen moniäänisemmäksi ja strategiaprosessien muuttaminen avoimemmiksi.

Lopuksi

Kansalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksiin ja -haluihin on kiinnitetty huomiota sekä hallinnon kehittämisessä että yhteiskunnallisessa tutkimuksessa. Kansalaisten vaikuttamishalujen vähentymisestä sekä individualismin lisääntymisestä on oltu huolissaan. Hyvinvointivaltion vetäytymistä vastuunkannostaan ihmisten arjen tukemisessa on haluttu paikata esimerkiksi vapaaehtoistoiminnan mahdollisuuksia parantamalla ja toimintaa lisäämällä. Kysymys- ja ratkaisuvaihtoehdot ovat kuitenkin moneen suuntaan avoimia ja kompleksisia.

Sivukylien asukkaiden asema kuntaliitoksen myötä laajenevissa ja asukasmäärältään kasvavissa kunnissa voi muotoutua kylien marginalisoinnin vuoksi ongelmalliseksi, vaikka välimatka kunnan hallinnolliseen keskukseen ei kasvaisikaan. Tutkimukseni kohteena olevan Meltauksen alueen asema asuinalueena on marginalisoitunut siinä mielessä, että alueen väestömäärä on kuntaliitoksen jälkeen vähäisempi suhteessa koko kaupungin asukaslukuun. Tällä on oma vaikutuksensa edustuksellisen demokratian näkökulmas-

ta, sillä alueen asukkaiden ääniosuus koko kunnan äänimäärästä on pienempi ja laskennalliset mahdollisuudet saada alueelta valtuutettua valtuustoon ovat heikkommat. Vähäinen asukasmäärä voi myös luoda vaikutelman alueen asukkaiden mielipiteiden vähäisemmästä merkityksestä päätöksenteossa, jolloin kiinnostus ja halu vaikuttaa heikkenevät entisestään. Meltauksen aineistosta nousikin monella tavoin voimakkaasti esiin näkemys siitä, että sivukylien asukkaiden vaikuttamismahdollisuudet ovat heikot ja merkitys kaupungin päätöksentekoon marginaalinen.

Etäällä kuntakeskuksesta sijaitsevien kylien asema on välimatkan takia osallisuuden ja vaikuttamisen kannalta jo lähtökohtaisesti kaupungin lähialueita ongelmallisempi. Ongelma ei kuitenkaan ole ylipääsemätön ja esteen ylittämiseksi on löydettävissä toimivia ratkaisuja. Rovaniemen Meltauksen alueella tällaiseksi ratkaisuksi ovat tutkimusaineiston perusteella osoittautuneet kaupungin järjestämät kyläkierrokset, jotka maalaiskunta aloitti jo ennen kuntaliitosta. Kyläkierrosten etuna on hallinnon jalkautumisen ohella myös mahdollisuus välittömään ja kasvokkain tapahtuvaan vuorovaikutukseen, jolloin sekä välimatkallinen etäisyys että henkilöiden välinen etäännyminen rikkoutuu ja heikkenee. Ainoana keinona kyläläisten osallisuuden kokemusten varmistamiseksi kyläkierrokset eivät kuitenkaan ole aineistonkaan perusteella riittäneet.

Sivukylien asukkaiden osallisuutta ja vaikuttamismahdollisuuksia tarkasteltaessa on aina huomioitava myös se, että sijainnista huolimatta asukkaiden ongelmat, elämäntilanteet ja kiinnostuksen kohteet voivat olla varsin erilaisia. Kyläläisyys ei siten automaattisesti yhdistä asukkaita muilla elämänalueilla ja päätöksenteossa on oltava herkkyyttä myös tälle kysymykselle. Asukkaita ja kylätoimijoita ei tulisikaan vastuuttaa asioista, jotka voivat aiheuttaa eripuraa ja rikkoo yhteisöllisyyttä problemaattisuutensa tai kuormittavuutensa vuoksi. Meltauksen aineistossa tällaisina kysymyksinä nousivat esiin esimerkiksi koulujen lakkauttamiset ja niihin liittyvät kiistat. Yhteisöllisyys onkin voimavara, jonka säilymiseen ja vahvistumiseen tulisi kiinnittää jatkuvaa huomiota kyliä koskevia ratkaisuja tehtäessä, sillä yhteisöllisen

vaikuttamisen ja osallisuuden merkitys kasvaa entisestään kuntakoon kasvaessa, sivukylien väestön vähetessä ja kunnallisten palveluiden mahdollisesti heiketessä tulevaisuudessa.

Kuntien yhdistymisen myötä vahvistunut asutuskeskittymien moniaineksisuus, alueen laajuus sekä kahden hallintokoneiston tarkoituksenmukainen ja toimiva yhdistäminen ovat keskeisiä haasteita Rovaniemen kehittämiseksi ja menestykselle kokonaisuutena. Olennaista alueen menestyksen kannalta on, että lopputuloksena kytetään rakentamaan asukaslähtöinen kuntaorganisaatio, joka täyttää sille asetetut tehtävät ja vaatimukset asianmukaisesti ja tukee toiminnallaan riittävän monipuolisesti koko kaupungin asukkaiden hyvinvointia. Tehtävä on kuitenkin tullut aiempaa monimutkaisemmaksi, sillä kuntien toimintaympäristössä tapahtuneet yleiset muutokset, voimakas muuttoliike kohti suuria taajamia sekä väestön ikääntyminen ja kuntien talousvaikeudet ovat ajaneet julkiset hyvinvointipalvelut maanlaajuisesti murrokseen. Keskeinen hallinnollista päätöksentekoa komplisoiva kysymys on myös se, että lakiin perustuvat oikeutemme kansalaisina ja yksilöinä eivät piirry karttaviihojen mukaan, vaan niiden lähtökohtana on periaatteellinen, asuinpaikasta riippumaton yhdenvertaisuus.

LÄHTEET

- Bauman, Zygmunt 1989: *Modernity and the Holocaust*. T.J. Press (Padstow) Ltd. Great Britain.
- Eriksson, Päivi–Lehtimäki, Hanna 2003: Kaupunkilaisten osallistuminen strategian tekemiseen. Teoksessa Ranta-Tyrkkö, Satu–Ropo, Arja (toim.). *Turvallista hyvinvointia*, 71–94. Tampere University Press, Tampere.
- Harjula, Heikki–Prättälä, Kari 2004: *Kuntalaki*. Tausta ja tulkinat. Talentum, Helsinki.
- Häkli, Jouni 1997: Näkyvä yhteiskunta. Kansalaiset ja kaupunkisuunnittelun logiikka. Teoksessa Haarni, Tuukka–Karvinen, Marko–Koskela, Hille–Tani, Sirpa (toim.). *Tila, paikka ja maisema*. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen, 37–52. Vastapaino, Tampere.
- Kaupungin ja maaseudun vuorovaikutustyöryhmä 2002: Kaupungin ja maaseudun vuorovaikutus politiikaksi. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 4/2002.
- Kielitoimiston sanakirja 2007: MOT-sanakirjasto. Copyright Kielikone Oy. <http://mot.kielikone.fi/mot/lappi/netmot.exe>, 5.9.2007.
- Leinamo, Kari 2004: Kuntaliitoksen jälkeen. Kuntien yhdistymisen vaikutukset liitosalueiden näkökulmasta. Vaasan yliopisto, Levón-instituutti. *Julkaisuja* 111.
- Lindqvist, Martti 2003: Sosiaalietiikka ja haluamisen kulttuuri. Teoksessa Ranta-Tyrkkö, Satu–Ropo, Arja (toim.). *Turvallista hyvinvointia*, 49–69. Tampere University Press, Tampere.
- Lyotard, Jean-Francois 1985: Tieto postmodernissa yhteiskunnassa. Vastapaino, Tampere.
- Niiranen, Vuokko 1997: Kuntalaisten osallistuminen ja kunnallinen demokratia. Teoksessa Kivinen, Tuula–Kinnunen, Juha–Niiranen, Vuokko–Hyvärinen, Sari (toim.). *Kuntalaisten arviot ja osallisuus sosiaali- ja terveyspalveluihin*, 137–188. Kuopion yliopiston julkaisuja E. *Yhteiskuntatieteet* 45.
- Rovaniemen kaupunki 2008a: Lapin pääkaupunki – Rovaniemi – kansainvälinen osaamisen ja kulttuurin keskus. <http://www.rovaniemi.fi/?depid=14931>, 29.12.2008.
- Rovaniemen kaupunki 2008b: Osallistu ja vaikuta kuntasi asioihin. <http://www.rovaniemi.fi/?depid=14932>, 29.12.2008.
- Sutela, Marja 1998: Kuntalainen osallistujana ja vaikuttajana. Teoksessa Hoikka, Paavo (toim.). *Kunnat 2000-luvun kynnyksellä*. Näkökulmia kunnallisanalan tutkimukseen ja käytäntöihin, 73–99. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Valtioneuvoston selonteko 2002: Valtioneuvoston selonteko Eduskunnalle kansalaisten suoran osallistumisen kehittymisestä. [http://www.intermin.fi/intermin/images.nsf/files/C93962CC359D6F51C2256B91003EDEE1/\\$file/osallisuusselonteko.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/images.nsf/files/C93962CC359D6F51C2256B91003EDEE1/$file/osallisuusselonteko.pdf), 29.12.2008.
- Viirkorpi, Paavo 1993: Osallisuus, yhteistyö, valta, muutos... – asuinalueen uusi suunnittelujärjestelmä. Suomen Kuntaliitto, Helsinki.